

Lina MURINIENĖ
 Vilniaus pedagoginis universitetas

RYTINIŲ ŠIAURĖS ŽEMAIČIŲ FONOLOGINĖ SISTEMA: MITAI IR TIKROVĖ

Manoma, kad rytinės šiaurės žemaičių šnektos yra išskirtinis tarmės pakraštys, turintis tokių vokalizmo ir prozodijos ypatybių, kurių niekur kitur Žemaičiuose nėra. Ilgainiui susiformavo tendencinga tradicija šiose šnektose ieškoti ir būtinai „rasti“ išimčių – visokiausių keistenybių, – pvz., kad ir kokie dideli būtų V. Grinaveckio nuopelnai lietuvių dialektologijai, vis dėlto pasakytina, kad jo „Žemaičių tarmių istorijoje“ (1973) ir straipsniuose (žr., pvz., 1961, 118tt.; 1963, § 4; 1977, 129; 1993, 25t.; 1994) apie rytinį telšiškių pakraštį pateikta nemažai mitų¹. Visiškai neįtikėtina Tolstajos (1972) aprašyta akmeniškių fonologinė žodžio galo balsių sistema.

Šiame straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama tiems prozodijos ir vokalizmo reiškiniams, kuriuos įprasta laikyti vienu ar kitu atžvilgiu išskirtiniais: šalutinio kirčio vartojimo problemai, kirčio atitraukimui iš akūtinių galūnių, aukštutinių ir vidutinių trumpųjų žodžio galo balsių opozicijai ir kitoms ypatybėms. Plačiau šie reiškiniai aptarti autorės monografijoje (2007).

Vienas iš rytinių šiaurės žemaičių fonologinės sistemos mitų – neva čia visai nesą šalutinių kirčių. Kirtis esą visiškai atitraukiamas į tolesnį skiemenį ne tik iš trumposios ar ilgosios tvirtagalės, bet ir iš tvirtapradės galūnės, senojoje vietoje nepaliekant jokio kirčio pėdsako. Ši nuomonė, pirmąsyk išsakyta bene A. Salio (1992 [1935], 43), pateko į J. Aleksandravičiaus (1957, 98), V. Grinaveckio (1961, § 3–4, § 10; 1973, 42; 1994), Z. Zinkevičiaus (1966, § 29–30, § 35) veikalus, išpopuliarėjo ir veikia tapo lyg ir aksioma. Minėtasis A. Salio teiginys būtų visiškai taiklus, jeigu būtų pridurta, kad tai fakultatyvūs atvejai, kurių rišliojoje kalboje tikrai pasitaiko, – seniai žinoma, kad šalutiniai kirčiai tvirtai išlaikomi tik **labai aiškioje** kalboje (Ščerba 1957, 21–25; plg. Girde n i s 2003, 265, išn. 32). Greito tempo pozicija yra silpnoji kalbos pozicija,

¹ Kai kuriuos mitus yra pradėjęs griauti A. Girde n i s (1968; 1971a; 1981a; 1996). Minėtina, kad naujoje „Lietuvių kalbos tarmių chrestomatijoje“ (2004) rytinis žemaičių pakraštys nėra kaip nors išskiriamas.

kur kirčiuotų ir nekirčiuotų skiemenų kontrastas gali būti neutralizuojamas net fiksuotą kirtį turinčiose kalbose (Girdenis 2003, 257, išn. 23).

Pabrėžtina, kad, atitraukus kirtį iš trumpo ar ilgo cirkumfleksinio galinio skiemens į žodžio pradžią, senojoje vietoje visiškai nuosekliai išlaikomas šalutinis kirtis, pavyzdžiui: *vėštà* ~ vištà, *kàlakòts* ~ kalakùtas, *trùpučũ* ~ trupučiũ „trupinių“, *biédũ* ~ bédũ, *sòbatũo* ~ subato(jè) „šeštadienį“, *dòngãus* ~ dangaũs, *bàltũos* ~ baltòs.

Atlikto statistinio tyrimo rezultatai (Murinienė 2000, § 333–334) rodo, kad pagrindinis kirtis visada lydimas šalutinio, jeigu po pagrindiniu kirčiu kirčiuoto skiemens iškart eina galinis ilgasis skiemuo, kurio pagrindą sudaro:

1) ilgasis balsis (ir [ie], [uo]), pvz.: *ràtâ* / *râ.tâ* ~ râtai, *mètâs* / *mé.tâs* ~ mêtai, *riěžê* ~ rėžiai, *riéžê* ~ réžei, *senúovîe* ~ senóvè(je), *wá kšćúo* ~ váikščio(ja), *gànũos* / *gâ.nũos* „ganosi“, *kélsîs* ~ kélsys „kelsiesi“;

2) grynasis dvibalsis, pvz.: *vaikæsòu* / *vaikæ.sòu* ~ vaikësuo „vaikėzui, paugliui“, *atsišáldêi* ~ atsišáldê, *raší tî's* ~ rašýties „rašýtis“.

Jeigu pokirtinio galinio skiemens pagrindas yra mišrusis dvigarsis, tai toks skiemuo šalutinio kirčio gali negauti. Galiniai kamieno skiemenys – niekada nekirčiuojamos antrinės galūnės – Papilės apylinkėse neturi nukeltinio kirčio, pvz.: *givé.nëms* ~ gyvėnimas, *ká.mëns* ~ kãminas, *dá.ktars* ~ dãktaras „gydytojas“, *gâ.bals* ~ gãbalas, *òužòls* ~ àžuolas, *vadê.nams* ~ vadìnamas, *svê.tëms* ~ svētimas, *ãidams* ~ eĩdamas, *à.tmëñ* ~ àtmina „atmena“, *sù.mal* ~ sùmala, *kũ.rins* ~ kũrins „kũrens, rũkys (pypkė ar pan.)“. Kitoje tarmės dalyje (į šiaurės pusę) aptariamiosios galūnės gana dažnai gauna šalutinį kirtį (*kàmëns* ~ kãminas, *jũomârks* ~ jõmarkas „turgus“, *tĩjkâms* ~ tiñkamas, *érdëñ* ~ ìrdina „ardo“, *dérbdâms* ~ ðirbdamas), nors tendencijos nenukelti kirčio vis dėlto esama ir čia.

Matyt, pagal *vadê.nams*, *givé.nëms* ir pan. formas linkstama apibendrinti visų ŪR tipo galinių skiemenų vartojimą be šalutinio kirčio. Tarkim, Papilės apylinkėse dažnai nekirčiuojamos veiksmažodžių galūnės, pvz.: *mëiktam* ~ miëgtame „miegame“, *né.šam* „nešame, nešime“; *nuplâusl* / *kâ.psəm* / *su_mërkal*^(e) / *padârîs* // „Nuplaus, kepsime, su mirkalu padarys“; *lòbam_ãisam* / *pas_tus_lãfòus* / *tu.lëñũ* / *râut*^(e) / *táit* - *õi* / *dãug_lòub* / *lã.tvê* / *sîes* // *jau_lò_bam_ãisam* / *usidëptîs* // „Eidavome pas latvius tų linų rauti. Tai, oi, daug latviai sėdavo! Jau eidavome užsidirbti“.

Šiam apibendrinimui kartais nepaklūsta antrinė daugiskaitos naudininko galūnė, palyginti dažnai turinti šalutinį kirtį, pvz.: *õòbrò.kâms* ~ ÷iobriùkams

„čiboreliams“, *vaiķō.kâms* ~ vaikiūkams „berniukams“, *alkšņē.nēms* ~ alksnīnīams, – veikiausiai jas palaiko oksitoninės formos, plg.: *vakâms* ~ vaikâms, *kelmâms* ~ kelmâms.

Remiantis statistinio tyrimo rezultatais (išsamiau žr. Murinienė 2000, § 327–347) galima manyti, kad šalutinis kirtis (bent Papilės šnekoje) yra anks-tesnis reiškinyis negu trumpųjų galūnių redukcija (Grinaveckis 1973, 69–79; Girdenis, Rosinas 1974; Girdenis 1985). Gali būti, kad šalutiniu kirčiu buvo kirčiuojami tik galiniai ilgieji skiemenys, o viduriniai (visi – ir ilgieji, ir trumpieji), kurį laiką, matyt, buvo visai nekirčiuoti. Taigi, kai išnyko galinis trumpasis skienuo, žodžio gale kirčio nebeatsirado. Veikiausiai todėl žodžiai *āidams*, *kūrins* ir pan. Papilės apylinkėse neturi šalutinio kirčio, nėra linkę būti kirčiuojami ir kitoje tarmės dalyje². Galima manyti, kad nukeltinis kirtis visų pirma radosi balsinėse ilgosiose galūnėse (plg. Girdenis 1985; Atkočaitytė 1997; 2002, 59–75). Dvibalsiniai skiemenys turbūt šalutinį kirtį įgijo vėliau. Vienaskaitos naudininko galūnė, reguliariai kirčiuojama nukeltiniu kirčiu (*vāiķōu* ~ vaikiuo „vaikinui“), tą kirtį veikiausiai „paveldėjo“ dar iš tų laikų, kai žodžio gale dar būta ilgojo balsio.

Kitas mitas – kirčio atitraukimas iš akūtnių galūnių³, siekiantis dar A. Salio laikus. Minėtina, kad A. Salys (1992 [1935], 43) savo teiginiui (esą kirtis čia atitraukiamas ir iš akūtnių galūnių) pagrįsti pateikė tikrai tam tinkamą pavyzdį – *ā* kamieno veiksmazodžio vienaskaitos 2-ojo asmens formą *bōva* ~ buvái (negirdėjo tik šalutinio kirčio). Vienintelės formos, rodančios bent kiek nuoseklesnį kirčio atitraukimą iš akūtnių galūnių, yra būtent *ā* ir *ē* kamienų veiksmazodžio formų vienaskaitos 1 ir 2 asmuo, pvz.: *uns_ī_bāltš mātā* / *īr_īns* / *skōmbōus_īr* // Akm „Jis yra baltas, matai, ir jis skambas yra“; *kap_kērtāu* / *tu(s) žā.gar^(u)š* / *sak_i_nūkērtāu* // Akm „Kaip kirtau tuos žagarus, sako, ir nukirtau“; *lig^u_pàrejāu* / *išējāu mē.šk^a kērst^e* // Pp „Vos tik parėjau, išėjau miško kirsti“; nes atitraukimas iš kitų akūtnių galūnių nesunkiai paaiškinamas morfologiniais veiksniais. Statistinio tyrimo rezultatai

² V. Vitkauskas (1974, 83, išn. 153), remdamasis varniškių tarmės duomenimis, yra mąstęs apie vėlyvą nukeltinio kirčio atsiradimą ar visišką jo nebuvimą antriniuose dvi-garsiuose.

³ Šia tema 1998 metais tarptautinėje konferencijoje „Jono Kazlausko diena: istorinės gramatikos dalykai“ skaitytas pranešimas (tezes žr. Girdenis, Murinienė 1998b). Pranešimo pagrindu spaudoje skelbtas straipsnis (žr. Girdenis, Murinienė 1998a).

(žr. Murinienė 2000, § 354) parodė, kad kirtis nuosekliau atitraukiamas iš balsinių, o ne iš dvibalsinių galūnių ir kad patys senieji informantai nėra linkę atitraukti kirčio. Todėl galima manyti, kad kirčio atitraukimas iš akūtinių galūnių diachroniniu požiūriu yra nesenas ir iš esmės morfonologinis reiškinys, prasidėjęs balsinėse galūnėse (tam impulsą galėjo duoti balsių priegaidžių susilpnėjimas) ir toliau rutuliojęsis skatinamas grynai morfologinių veiksnių (išsamiau žr. Murinienė 2000, § 348–359 ir Girdenis, Murinienė 1998a; 1998b). A. Salio ekspedicijų laikais „baritoniniai“ variantai niekaip negalėjo vyrauti, bet fakultatyviai jau tikrai būdavo pasakomi. Tad galima manyti, kad A. Salys užfiksavo kirčio atitraukimo iš balsinių akūtinių galūnių pradžią.

Baigiant kalbėti apie kirčio atitraukimą ir šalutinius kirčius, reikia paneigti dar vieną mitą: neva pačiame šiaur rytiniame tarmės pakraštyje apie Klýkolius kirtis galįs būti atitrauktas net iš žodžio vidurio (Grinaveckis 1961, 118; 1973, 42). Grinaveckio užrašyti pavyzdžiai: *sòsėnėšas* ~ *sùsinešas*, *nepàdari si* ~ *nepàdarysi* (transkripcija ir kirčiavimas – V. G.), traktuotini tik kaip hiper-normalizmai, kurių galima rasti bet kurioje, ypač pašalio, šnektoje.

Dar vienas nesusipratimas – teiginys, neva apie Papilę bk balsiai [*a*, *e*, *i*, *u*, *é*, *o*] (transkripcija – V. G.) ir [*ie*, *uo*], dėl galūnės trumpėjimo atsidūrę galiniame skiemenyje, tariami su laužtine priegaide, tarkim: *krâ ps* „krâpas“, *mê ts* „mêtas“, *grî ps* „grîbas“, *û ž* „úžia“ (Grinaveckis 1993, 26; plg. min. aut. 1991, 97). Nepavyko užfiksuoti nė vieno pavyzdžio, galinčio paremti tą teiginį. Pasakymai **grî ps*, **vî rs* vietoj *grî ps* „grîbas“, *vî rs* „vîras“ atrodo nežinomi ar nežemaitiški žodžiai. Priegaidžių substitucija visai pakeičia žodžius ar padaro nesuprantamus informantams (Girdenis 1967, 73, išn. 1). Pabrėžtina, kad rytiniame šiaurės žemaičių pakraštyje priegaidžių opozicija tikrai yra distinktyvinė kaip ir kitur Žemaičiuose (Girdenis 1967, 72 t; 1971b, 22; Kazlauskas 1968, 6; Remenytė 1992, 19), plg.: *dî ks* „dýgs“ : *dî ks* „dýkas“; *têik* „tíek“ : *têik* „tiëkia“; *šâuk* „šâuk“ : *šâuk* „šâũkia“.

Bene plačiausiai žinomas su tarmės vokalizmu susijęs mitas – neva pietiniuose rytų dounininkų paribiuose palei dūnininkus visi trumpieji [-i], [-u], nesvarbu, kokia jų kilmė, esą išvirtę [-e], [-o], tarkim: vns. vard. *žūodės* ~ žodys „žodis“, dgs. vard. *pò.šės* ~ pùšys, dgs. kilm. *lâ.pò* ~ lãpų, net apie Papilę ir Akmenę iš ilgojo cirkumfleksinio **-ĩ* kilusiose daugiskaitos var-

dininko ir vienaskaitos vardininko galūnėse esą apskritai netiriamas siaurasis [-i] – vietoj jo vartojamas [-e] (Grinaveckis 1973, § 274 ir 276)⁴.

Buvo atliktas statistinis, o vėliau ir spektrografinis tyrimas. Tikslas – atsakyti į klausimą, ar vidutinių ir aukštutinių balsių opozicija žodžio gale yra išlaikoma, ar ne ir ar fonemų /i, e / ir /u, o/ kontrastavimas priklauso nuo galinio balsio kilmės.

Tyrimų rezultatai ir jais remiantis darytos išvados paskelbtos spaudoje (Murinienė 1997; be to, žr. min. aut. 2000, § 253–272). Ir formų skaičiavimas, ir spektrų tyrimas rodė tą patį – aukštutiniai [-i], [-u] vietoj senųjų *-ī, *-ĩ, *ī... ir *-ú(n)s, *ũ... vartojami labai nuosekliai. Jų realizacija yra sisteminė, o [-i], [-u] tarimas vietoj laukiamų [-e], [-o] – tik fakultatyvus. Visame kalbamosios tarmės plote [-i / -e], [-u / -o] realizacija aiškiai priklauso nuo galinio balsio kilmės. Tai tipinės šiaurės žemaičių šnekotos, kur žodžio galo siaurieji aukštutiniai [-i] [-u] sisteminiai kontrastuoja platiesiems vidutiniams [-e], [-o].

Kitas su žodžio galo vokalizmo sistema susijęs mitas – Akmenės šnekotos siejimas su veliuniškiais. Esą lygiai taip pat senasis cirkumfleksinis žodžio galo *-ā po minkštojo ir net po kietojo priebalsio virtęs veliuniškių tipo garsu [o] (vns. kilm. *kė.lō* „kėlio“ ir dgs. vard. *plĩ tōs* „plỹtos“) (Grinaveckis 1973, 268t.).

Pabrėžtina, kad visiškai dėsningai cirkumfleksinis *-ā po minkštojo priebalsio tarmėje virto [e] (vns. kilm. *žũožę* „žodžio“; dgs. vard. *kũojęs* „kójos“; būtojo 1. 3 a. *jũoiĩ* „jójo“) (tik Papilės apylinkėse fakultatyviai gali būti pavartotas [e] (apie tai žr. Murinienė 2000, § 176), o po kietojo – [a] (*plĩ tas* „plỹtos“).

Yra teigta (Grinaveckis 1973, 213), kad tarmėje įvairuojanti vienaskaitos galininko galūnė: esą pramaišiu vartojami balsiai [a] ir [o]. Nė viename rytinių šiaurės žemaičių tarmės punkte nepasitaikė išgirsti net ir sporadiškai tariamų *rōŋkō* „ranką“, *gē.rō* „gerą“ (žr. min. aut. § 307) ar panašių formų, tik – *rōŋk^a* „ranką“, *gē.r^a* „gerą“. Apie nekirčiuotojo cirkumfleksinio *-ā šiau-

⁴ Tiesa, vėlesnėje literatūroje kalbant apie telšiškių žodžio galą (pvz., Urbanavičiūtė-Markevičienė, Grinaveckis 1993, 78) nebepateikiama jokių [-i] ar [-u] tarimo išimčių. Tačiau rytinio šiaurės žemaičių pakraščio nepaprastumų dialektologų darbuose gana daug. Pavyzdžiui, yra teigta, kad kalbamajame plote, bent jau apie Alkiškius, Menčius, Sabláuskius, Kanteikius, žodžio gale visai nesą balsio [o] (Tolstaja 1972, 136).

rėjimą negali būti nė kalbos – jis dėsningai sutrumpėjo ir, beje, anksčiau negu akūtinis jo variantas (žr. Girdenis 1994). Kas kita oksitoninių įvardžių *kas, tas, anas* ir kt. formos, kurių vienaskaitos galininke kirčiuotasis *- \tilde{q} > [u] (arba [σ] – mot. g.) (*kūr, tūr / tō̄, ànūr / ànō̄* ar (rečiau) [ou]: *kōu, tōu, ànōu*) (plg. Grinaveckis 1973, 211t.).

Apibendrinant galima pasakyti, kad rytinių šiaurės žemaičių žodžio galo fonologinė trumpųjų balsių sistema yra tokia: /i, ɛ, u, o, a/. Tokią sistemą turi visi šiaurės žemaičiai, įskaitant, žinoma, ir kretingiškius (Jasiūnaitė 1993, 29). Joje žemutinio pakilimo balsis neturi priešakinio koreliato. Pietvakarinės šnektos dalies (Papilės apylinkių) savitumas yra tai, kad pačių senųjų jos atstovų kalboje dar esama trinarės priešakinių balsių /i/ : /ɛ/ : /e/ opozicijos relikto (plg. Girdenis, Girdenienė 1997, 14).

Žodžio kamieno vokalizmo sistemai būdinga tai, kad ilgosios /ɛ/, /o/ (bk ɛ, o) yra nereguliarios fonemos, priklausančios periferijai. Jos realizuojamos [ɛ] [o] tipo garsais tik kai kuriose vardažodžių įvardžiutinėse ar veiksmažodžio formose (*gerėjē* „gerieji“, *gerō̄*^(e) „gerąją“, *mokē̄*^(e) „mokėjo“), pagalbiniame veiksmažodyje *lō̄b*⁵. Atvirosios /e/ ir /o/ neįeina į pietvakarinės šnektos dalies (Papilės apylinkių) fonologinę sistemą, nes žodžio kamiene tarp /a/ : /e/ ir /a/ : /o/ yra papildomosios distribucijos santykis, o absoliučioje žodžio pradžioje minėtosios fonemos nekontrastuoja. Fonologinę balsių sistemą sudaro šios fonemos: /i, u, ie, uo, (ɛ), (o) (e), a, i, u, ɛ, o, (e), a/. Taigi fonologinė žodžio kamieno vokalizmo sistema tokia pati, kaip ir visų šiaurės žemaičių telšiškių.

THE NORTH-EASTERN ŽEMAITIAN PHONOLOGY: MYTHS AND REALITY

Summary

It has been commonly believed that the North-Eastern Žemaitian dialects form a specific border dialect with their unique characteristics of vocalism and prosody. The purpose of the research is to separate facts from assumptions and to dispel myths concerning

⁵ Balsis [o] minėtame veiksmažodyje ir [ɛ] įvardžiutinėse formose sporadiškai vartojami ir kitų žemaičių, kurie, kaip ir rytiniai telšiškiai, neturi reguliarių /ɛ/, /o/ (apie tai žr. Girdenis 1981a, 46, išn. 15; 1981b, 15, išn. 3).

the stress retraction, the secondary stress, the contrast of phonemes /i/ : /e/ and /u/ : /o/ at the end of the word, etc., in other words, to identify the phonological elements, examine their interrelationship and give an exhaustive description of the phonological system of the dialect employing instrumental and statistical methods.

The findings from the instrumental and statistical research have lead to the following conclusions:

1. The shifted secondary stress is regularly used in long endings containing a long vowel or a pure diphthong. In the south-western part of the dialect the secondary stress is not realized in long endings, containing a semi-diphthong (i.e., a *vowel + sonorant* cluster). This tendency can be observed throughout the whole area of the dialect.

2. When the stress is retracted to the beginning of the word, the secondary stress is preserved consistently.

3. A more consistent retraction of stress from acute final syllables is observed only in *ā* and *ē* stems of the present and past tense forms in the first and second person singular. From the diachronic point of view, this is a new morphological phenomenon.

4. The distinctive accent contrast is realized in long stressed syllables; it is neutralized in the endings in which the archiprosodeme is represented by the acute. In the retracted-stress syllables the contrast of accents is consistently maintained only in the north-eastern part of the dialect.

5. The contrast of phonemes /i/ : /e/ and /u/ : /o/ is systematically realized at the end of a word. In the stem this contrast is neutralized: the realization of high or mid-open phonemes depends upon the vocalism of the following syllable (the regressive assimilation of vowels).

6. The phonological vowel system of the dialect consists of 14 phonemes: /i, u, ie, uo, (e), (o), (e), a, i, u, e, o, (e), a/. The long /e/ and /o/ belong to the periphery of the system. The open front phonemes /e/, /e/ are not found in the vowel system of the south-eastern fringe of the dialect.

LITERATŪRA

Aleksandravičius Juozas 1957, Kirtis ir priegaidė Kretingos tarmėje, *Lietuvių kalbotyros klausimai* 1, 97–107.

Atkočaitytė Daiva 1997, Kirčio atitraukimo ir nukėlimo tendencijos pietinėse pietų žemaičių raseiniškių šnektose, in *Edukologija. Kalbotyra. Literatūrologija. Jaunųjų mokslininkų darbai*, Vilnius: VPU leidykla, 263–266.

Atkočaitytė Daiva 2002, *Pietų žemaičių raseiniškių prozodija ir vokalizmas*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Girdenis Aleksas 1967, *Mažeikių tarmės fonologinė sistema*, Filologijos m. kandidato disertacija, Vilniaus universitetas.

Girdenis Aleksas 1968 (rec.), Zigmas Zinkevičius, Lietuvių dialektologija: Lyginamoji fonetika ir morfologija, Vilnius: Mintis, 1966, *Baltistica* 4(1), 135–144.

Girdenis Aleksas 1971a (rec.), Lietuvių klabos tarmės (chrestomatija), Vilnius: Mintis, 1970, *Baltistica* 7(2), 201–209.

Girdenis Aleksas 1971b, Mažeikių tarmės fonologinės sistemos apžvalga, *Baltistica* 7(1), 21–31.

Girdenis Aleksas 1981a, Hierarchinė šiaurės žemaičių tarmės klasifikacija, *Baltistica* 17(1), 42–51.

Girdenis Aleksas 1981b, Šiaurės žemaičių fonemų dažnumai, *Kalbotyra* 32(1), 15–37.

Girdenis (Aleksas) 1985 – A. Гирденис, Специфические признаки и развитие слоговых интонаций в литовских диалектах, in *Tarptautinė baltistų konferencija. Pranešimų tezės*, Vilnius: VU leidykla, 143–144.

Girdenis Aleksas 1994, Žemaičių savarankiškos raidos pradžia, *Baltistica* 28(2), 5–20.

Girdenis Aleksas 1996 (rec.), Antanas Salys, Raštai 4: Lietuvių kalbos tarmės, 1992, *Baltistica* 31(1), 101–114.

Girdenis Aleksas 2003, *Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Girdenis Aleksas, Danutė Girdenienė 1997, *1759 metų „Ziwato“ indeksas*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Girdenis Aleksas, Lina Murinienė 1998a, Kirčio atitraukimas iš akūtinių galūnių ir jo raida rytinėje šiaurės žemaičių tarmėje, *Baltistica* 33(2), 167–174.

Girdenis Aleksas, Lina Murinienė 1998b, Specifiniai kirčio atitraukimo bruožai ir jų raida rytinėje šiaurės žemaičių tarmėje, in *Jono Kazlausko diena: istorinės gramatikos dalykai (tarptautinės konferencijos tezės)*, Vilnius, 1998 m. lapkričio 6 d., Vilnius, 14–16.

Girdenis Aleksas, Albertas Rosinas 1974 (rec.), Vladas Grinaveckis, Žemaičių tarmių istorija (fonetika), 1973, *Baltistica* 10(2), 187–207.

Grinaveckis Vladas 1961, Kirčio atitraukimas ir nukėlimas lietuvių kalbos tarmėse, *Lietuvių kalbotyros klausimai* 4, 117–140.

Grinaveckis Vladas 1963, Žemaičių tarmių vokalizmo susiformavimas, *Kalbotyra* 6, 37–63.

Grinaveckis Vladas 1973, *Žemaičių tarmių istorija (fonetika)*, Vilnius: Mintis.

Grinaveckis Vladas 1977, Dėl lietuvių kalbos tarmių kirčio atitraukimo kilmės, *LTSR MA darbai, serija A* 2(59), 129–135.

Grinaveckis Vladas 1991, *Lietuvių kalbos tarmių kirčiavimo klausimai*, Vilnius: Vilniaus pedagoginis institutas.

Grinaveckis Vladas 1993, Dėl sutrumpėjusių žodžių kirčių ir priegaidžių, *Kalbotyra* 42(1), 25–27.

Grinaveckis Vladas 1994, Apie šiaurės žemaičių Akmenės tarmę, *Kalbotyra* 43(1), 89–90.

Jasiūnaitė Birutė 1993, *Šiaurės žemaičių kringiškių pietinių šnektų ir rytų aukštaičių uteniškių fonologinių sistemų lyginimas*, Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas.

Kazlauskas Jonas 1968, *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*, Vilnius: Mintis.

Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija 2004, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Murinienė Lina 1997, Akmeniškių šnektos vidutinių ir aukštutinių balsių opozicija žodžio gale, *Kalbotyra* 46(1), 53–62.

Murinienė Lina 2000, *Akmenės šnektos fonologinė sistema: vokalizmas ir prozodija*, Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas.

Murinienė Lina 2007, *Rytinių šiaurės žemaičių fonologija: vokalizmas ir prozodija*, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Remenytė Irena 1992, *Centrinės šiaurės žemaičių tarmės prozodija*, Daktaro disertacija, Vilniaus universitetas.

Salys Antanas 1992 [1935], Lietuvių kalbos tarmės, in *Raštai 4: Lietuvių kalbos tarmės*, Roma: Lietuvių Katalikų Mokslo Akademija.

Ščerба 1957 – Л. В. Щерба, *Избранные работы по русскому языку*, Ленинград: Учпедгиз.

Tolstaja 1972 – С. М. Толстая, Фонологический облик конца слова в одном жемайтском диалекте, in В. Н. Топоров (отв. ред.), *Балто-славянский сборник*, Москва: Наука, 135–139.

Urbanavičiūtė-Markevičienė Žaneta, Vladas Grinaveckis 1993, *Lietuvių tarmės: fonetika, morfologija. Rytų aukštaičių ir vakarų žemaičių tekstai 3*, Vilnius: VPU leidykla.

Vitkauskas Vytautas 1974, *Žemaičių dūnininkų šnektų morfofoneminiai dialektizmai*, Filologijos m. kandidato disertacija, Lietuvių kalbos ir literatūros institutas.

Zinkevičius Zigmas 1966, *Lietuvių dialektologija. Lyginamoji tarmių fonetika ir morfologija*, Vilnius: Mintis.

Lina MURINIENĖ

Lietuvių kalbos katedra

Vilniaus pedagoginis universitetas

T. Ševčenkos g. 31

LT-03111 Vilnius

Lithuania

[lina.muriniene@gmail.com]